

LEOPARDI KÖLTÉSZETE

«Io voglio piuttosto essere infelice che piccolo».

Leopardi.

Amíg a francia égen feltűnt a napoleoni üstökös, végigfutotta pályáját és lebukott, addig Recanati-beli magányában gondterhes ifjúságát élte Leopardi, Petrarca óta a legnagyobb olasz lírikus.

Leopardi egyedül áll az olasz gondolat és művelődés történetében érzékeny lelkével, emelkedett gondolataival és nemes művészetével, mert ezek a kor esztétiko-filozófikus áramlataitól távol, saját magukból termelődtek ki, s a XIX. század első három évtizedében az elsőbbséget biztosították neki.

Művésze a fény, a nagyság, a szerelem után szomjazó, nyomorult testben lakó, nagy lélek története.

Az Ancona melletti Recanati-ban született 1798-ban grófi család elsőszülött sarjaként. Az apa, aki a maga módja szerint szerette fiát, nagy könyvbarát, reakcionárius és minden modern dolognak ellensége volt. Az apa az abszolút monarchia feltétlen híve, a fiú liberális és nacionalista. Ezek az ellentétek már a gyermeket is elválasztották apja szellemi világától.

Az anya, aki megszokta, hogy az elszegényedett család anyagi ügyeinek érdekében hitelezőkkel, bérlőkkel harcoljon, ezt az érzéketlenségét átvitte gyermekeire is, és Leopardit megfosztotta az anyai szeretet jellemet, lelket, életet formáló melegétől és talán a világirodalmat az

anyai szeretetet zengő legszebb költeményektől. Gyengédséget csak anyai nagyanyjától, Károly öccsétől és Paolina nővérétől kapott. Egyetlen örömét a tanulásban lelta. Apja jól felszerelt könyvtárában töltötte minden idejét. A sok ülés miatt hatgerincelferdülést kapott. Tizenhárom éves korában olthatatlan szomjjal görögül és héberül tanul, mint Goethe, 14 éves korában asztronómia-történetet ír, mint Pascal. Mikor már nem bírja tovább, mint mondja, a vad otthoni környezetet, szökést kísérel meg, de felfedezik és ezentúl mintegy rabként őrzik. Ismét a könyvekhez menekül és úgy él a grófi kastélyban, mintha azoknak falain túl vége lenne a világnak és az életnek.

De az olvasás, tanulás sem tette boldoggá, mert 19 éves korában így ír Giordaninak: «Io mi sono rovinato con otto anni di studio matto e disperatissimo... E mi trovo rovinato infelicemente e senza rimedio per tutta la vita...»

Introspektív szellem volt, aki magányában az ostobaságot, az eseménytelenséget, a megmerevedett életet látva maga körül, mégis a dicsőség után vágyott. Sokat hallunk a magány jellemformáló erőiről. Érdekes lenne vizsgálni, hogy a magány mennyiben formálta Leopardi jellemét, miként Goetheét a társaság. A dicsőség utáni vágy valósággal kínozza Leopardit és mintha érezné, hogy a sors rövid időt szánt a számára: minden erejével és egészsége helyrehozhatatlan feláldozásával ennek a dicsőségnek elérésén dolgozik. *Pensieri* című prózai munkájában olvassuk: «Io ho grandissimo, forse smoderato e insolente desiderio della gloria: io voglio alzarli, farmi grande ed eterno con l'ingegno e collo studio», «Io voglio piuttosto essere infelice che piccolo». Hallatlan akaraterő nyilatkozik meg ezekből a sorokból. Az új olasz akarás sugárzik felénk, mely később Mussoliniban testesül meg. Leopardi elérte a célját: nagy, híres költő lett belőle, de boldogtalan ember. Vajjon melyik ér többet? Vagy talán egyik sem ér semmit?

Szülei nevelői tudatlanságára vall, hogy nem ismerték fel fiúk lángeszét és nem engedték bekapcsolódni az akkori olasz élet nagy szellemeinek körébe. Nem engedték el Recanati-beli börtönéből. Kétségbeesése egészen az öngyilkossági kísérletig űzi. Falujabelije nem törődnek vele, az utcagyerekek kinevetik testi fogyatékosága miatt. Kacagó gyermekhad helyett hosszú éveken át a klasszikusok voltak barátai. Míg tudóssá fejlődött, megérett benne az a pesszimizmus is, mely filozófiájának oltóanyaga lett.

Leopardiban a költő előtt a *nyelvész* született meg. Autodidakta módszerrel megtanul görögül, majd héberül. Olyan alapos tudásra tesz szert, hogy kora legnagyobb klasszikus irodalomtörténészeivel szembe-

száll. Még nincsen 16 éves, mikor Plotinus-nak Porfiriusról írott görögnyelvű életrajzát magyarázatokkal látja el. Az Odisseát fordítja. 18 éves korában már a halálról ír. Ebben sem a haláltól való félelem nyilatkozik meg, hanem a fájdalom, hogy le kell mondania mindazon dicsőségről, melyre lelke szomjazik. Itt rokon vonásokat mutat fel az angol Shelleyvel (lásd Death c. költeményét), Keats-el és a német Hölderlinnel. Keats «When I have fears that I may cease to be».¹ kezdetű szonetjében bukkan fel ez a gondolat, amelyet Szabó Lőrinc² fordításában mutatok be:

*Ha rádöbbenek, hogy meghalhatok,
mielőtt agyam termését behordtam,
mielőtt, mint dús csűrök a magot,
megőrzöm magam tornyos könyvhalomban;*

*ha nézem a csillagos éjszaka
arcán a nagy mese jelképeit
s érzem, hogy őket lerajzolni a
varázskézű sors nem soká segít;*

*S ha azt érzem, — te tűnő árny, te szép! —
hogy már nem látlak viszont, s hogy soha
nem önti belém tündér erejét
a gondtalan csók, — akkor, akkor a*

*mindenség partján állok, eltűnődve,
s hír s szerelem semmivé omlik össze.*

Hölderlin «An die Parzen»³ című költeményében így ír:

*Nur einen Sommer gönnt mir, ihr Gewaltigen!
Und einen Herbst zu reifem Gesange mir,
Das williger mein Herz, vom süßsen
Spiele gesättiget, dann mir sterbe!*

*Doch ist mir einst das Heil'ge, das am
Herzen mir liegt, das Gedicht, gelungen.*

Érdekes megfigyelni Leopardi életében a szerelem utáni vágyakozást és a sorsnak véletlen játékát, mely sohasem részesítette kielégülésben. 1817. december 11-én este bemegy Recanati-ba, ahol három napig apja unokanővérenek vendége. A 26 éves szép, kedves, vidám Gertrúd

¹ The poetical works of John Keats,
p. 303.

² Örök barátaink, 301. lap.

³ Hölderlins Werke, I. Band, S. 141

grófnő akaratlanul szerelemre gyullasztja Leopardi szívét, aki «Primo Amore» c. versében ad kifejezést érzelmeinek.⁴

*A perc előttem sokszor megjelen,
Hogy rám tört Eros és én kifakadtam:
«Oh jaj, e kin — ez vón' a szerelem?»*

*Hírvágya is egyszerre hallgatott,
Mióta mélyén, mindent összerontva,
A Szépnek vágya vert örök lakot.*

*Hajh! lelkemet már a tudás se vonta,
S hiúnak immár azt vallotta szám,
Amit előbb egyetlen üdvnek monda.*

Oh milyen gyorsan, s hogy megváltozám!^{5/1}

Megszületett a költő.

Benső élete a valósághoz való közeledéssel gazdagodik. Leopardi számára a nő soha sem jelentett gyönyört, lelkeken átcikázó villámot, mely eloszlatja az aggodalom sötéttségét. Őt a nő, a szerelem még jobban beletaszította abba a tompa szomorúságba, melyben egyébként is élt.

1818-ban, mikor a költő 20 éves volt, gyakran nézett le apja könyvtárszobájából az udvar túlsó oldalán lévő cselédlakás egyik ablaka felé. Egy lány dolgoztatott ott, aki intett neki és feléje mosolygott. Tíz év múlva Leopardi megírja «A Silvia» c. költeményt, mely az olasz líra leg-szebb gyöngyeinek egyike. Mennyit tesz egy női mosoly? Silvia a kritikusok szerint Teresa Fattorini-val azonos, aki nem volt más, mint a grófi család kocsisának lánya, aki 21 éves korában tüdővészben halt meg. Ha nem tudnók Leopardinak megbocsátani, hogy kocsisuk lánya ihlette meg, akkor ne bocsássuk meg Goethe-nek sem, hogy a szakácsnőjét vette feleségül. Babits Mihály fordításában⁵ mutatom be ezt a költeményt.

*Silvia, tudsz-e földi
korodra, mikor kacagó s tünékeny
szemed szépségben égett,
emlékezni még, halandó idődre?
hogy álltál küszöbén az ifjúságnak
vidáman és tündödvé?*

⁴ Radó Antal, Olasz költők, 122. lap.

⁵ Ruzicska Pál, Az olasz irodalom kin-csesháza, 273. lap.

^{5/1} Vergilius hatása: Tu regere imperio
populos, Romane, memento.

Hogy zengtek a nyugalmas
szobák s a kerti utak
örökös énekedtől,
amint női munkádban elmerülve,
titkos mosolyban ülve
kődös jövődnek képeit himezted
S lengtek a május illatai, s könnyű
napjaid lengve multak.

S én a hiú tanulást
s megizzadt könyveim' elhagyva gyakran;
melyeknek ifjúságom
s ennenmagam jobb részét odaadtam,
az apai ház erkélyén figyeltem
hangod ejtését és kezdednek árnyát,
amely föl és le járt, járt
a fáradtságos vászszakon serényen.
S fölnéztem az egekre

s le az arany utakra
s messze, tenger vizére, hegy csúcsára:
és nincs emberi nyelv, hogy érzésem elrebegje.

Oh Silviám! reménység
szólt mindenből és biztató ígéret.
A sors, a földi élet
szépen tudott hazudni.
Ha rágondolok, most is nagy keservet
érezek mint szörnyű terhet
szívemen végigzúgni
és megsíratom, hogy e földön éltem
óh Természet! miért nem,
miért is nem adod meg
soha, amit ígérsz s magzatjaidnak
hitét miért csalod meg

A tél a füvet el se szárította
s már egy nem sejtett betegség legyőzött,
s elvesztél, gyöngye lányka. Még ki sem nyílt
friss éveid virága.
Még nem hatott szívedre,
ha sötét hajad dícsérték, vagy édes
durcás szemed. Társnőid nem susogták
füledbe, mint egymás fülébe szokták,
szerelmük' ünnepeste.

S korán ahogy te haltál,
halt el reményem is. A sors az én bús

életemnek sem adta
 a teljes ifjúságot.
 Oh jaj, be messze tüntél,
 elszállott éveimnek drága társa,
 én síratott reményem!
 Ez hát az a világ? ez
 a szerelem, az öröm és a munka,
 amelyről annyit beszéltél te nékem?
 Ez a sors vár bús emberi fajunkra?
 Megjelent a Valóság
 s te elszédültél és egy messze sírra,
 egy messze sírra s a hideg halálra
 mutattál újjaiddal.

Stella milánói kiadó meglátogatta a költőt Recanatiban, majd megismertette a kor legnagyobb egyéniségével Pietro Giordanival.

Giordani 1817-ben ezt írja naplójába: «Örülök a gondolatnak, hogy a XIX. században Leopardi grófot azon elsők közé számítják majd, akik a hazának visszaszerezték elveszett becsületét». («Mi diletta il pensare che nel novecento il conte Leopardi sarà numerato tra' primi che alla patria ricuperarono il male perduto suo onore»). Giordani próféta volt a saját hazájában. Legnagyobb érdeme abban van, hogy megértette Leopardit, és buzdította őt kitűzött céljainak elérésére. Különböző filozófiai, politikai és vallási nézetük volt, mégis találkoztak a költészet humanisztikus szeretetében.

1818-ban Giordani meglátogatta Leopardit. Öt napig beszélgettek a művészetről, a költészetéről, a klasszikusokról, a hazáról. Ezen látogatás után Leopardiban még erősebben élt a vágy, hogy a szülői házat elhagyhassa.

A bécsi kongresszus utáni Olaszország szomorú sorsán érzett nemes haragjában írta «All'Italia» c. költeményét. Ha Italia talpra akar állani, akkor az ősök szelleméből kell erőt merítenie. Ebben a felfogásban érvényesül Leopardinál Foscolo hatása.

A hosszú költeményből lássuk a befejező sorokat:

... Italia mia,

Le genti a vincer nata
 E nella fausta sorte e nella ria.
 . . . . .
 Prima divelte, in mar precipitando,
 Spente nell'imo strideran le stelle,
 Che la memoria e il vostro
 Amor trascorra o scemi.
 La vostra tomba è un'ara; e qua mostrando

*Verran le madri ai parvoli le belle
Orme del vostro sangue. Ecco io mi prostro,
O benedetti, al suolo,
E bacio questi sassi e queste zolle,
Che fien lodate e chiare eternamente
Dall'uno all'altro polo.
Deh foss'io pur con voi qui sotto, e molle
Fosse del sangue mio quest'alma terra.*

Nagy tévedés lenne ebben a költeményben csak irodalmi megnyilatkozást látni. Ő a nemzetét rázza fel és a hősi lelkeket ébresztgeti. Az akkori Olaszországnak nem volt költője rajta kívül, aki a lelkekhez szólt volna. Giordani írja, hogy mint valami elektromos tűz járja Leopardi költeménye az ország városait.

A recanati-rab szárnyai megnőttek, de nem tudott velük elrepülni. Az elmulás gondolata a dicsőségszomj fölé kerekedett. Öngyilkos akar lenni, a kastély kertjének vízmedencéjébe akarja vetni magát. Majd Lombardiába szeretne menekülni, de apja ellenszegül. A költő mindinkább a recanati-i elítéltnek érzi magát.

Ebből az időből származik Leopardi két legtökéletesebb idillikus költeménye: «Alla luna és L'infinito».

«Alla luna» c. költeményt 1819-ben írta. Ebben az időben az olvastól erős szemfájásai voltak. Esti sétái alkalmával a Recanati melletti dombocskára ment, melyet a környék lakosai szívesen neveztek Monte Tabor-nak. Leopardi a Hold szerelmese. Ez azonban nála nemcsak mesterségesen előállított helyzet, amely annyi limonádés ellágyulásra ihlette a romantikusokat, hanem lelkének önkénytelen szükségessége, amely arra indította, hogy bizalmasát a szomorú valóságon kívül keresse. Leopardi a Holdat perszónifikálja, személyek jelzőivel látja el: kedvesnek, érintetlennek, szűznek, gondterhesnek, halhatatlan leánynak nevezi. A Holdra bízva szomorúságát ma épp úgy, mint egy évvel ezelőtt, amikor könnyfátyolos szemmel nézte. Azonos gondolatot dolgoz fel Lamartine «Le lac» c. költeményében.

*O graziosa luna, io mi rammento
Che, or volge l'anno, sopra questo colle
Io venìa pien d'angoscia a rimirarti:
E tu pendevi allor su quella selva
Siccome or fai, che tutta la rischiari.
Ma nebuloso e tremulo dal pianto
Che mi sorgea sul ciglio, alle nie luci
Il tuo volto apparìa, che travagliosa
Era mia vita: ed è, nè cangia stile,*

*O mia diletta luna. E pur mi giova
La ricordanza, e il noverar l'etate
Del mio dolore. Oh come grato occorre
Nel tempo giovanil, quando ancor lungo
La speme e breve ha la memoria il corso,
Il rimembrar delle passate cose,
Ancor che triste, e che l'affanno duri!*

Egyszerű, de rettetetes szavak. Élete gondterhelt, de ajkait nem hagyja el panasz. Lehajtja fejét sorsának igája alatt. Ez a tizenhatsoros tizennégy szótagú vers egy egész életregény.

«L'infinito» c. költeményének színhelye is a Tabor hegye. Egy sövény akadályozza, hogy lenézhessen a mélybe, a völgyön túl egy zízegő növény izgatott képzeletében a tér és idő végtelenségének érzetét kelti benne. Lelke gyönyörrel merül ebbe a végtelenségbe. A legcsodálatraméltóbb az, hogy ilyen mély gondolatokat három rövid körmondatba tudott a költő kondenzálni. De halljuk magát a költőt :

*Sempre caro mi fu quest'ermo colle,
E questa siepe, che da tanta parte
Dell'ultimo orizzonte il guardo esclude.
Ma sedendo e mirando, interminati
Spazi di là da quella, e sovrumani
Silenzi, e profondissima quiete
Io nel pensier mi fingo; ove per poco
Il cor non si spaura. E come il vento
Odo stormir tra queste piante, io quello
infinito silenzio a questa voce
Vo comparando: e mi sovvien l'eterno,
E le morte stagioni, e la presente
E viva, e il suon di lei. Così tra questa
Immensità s'annega il pensier mio:
E il naufragar m'è dolce in questo mare.*

Lássuk Bóros Ferenc fordítását :⁶

*Mindig oly kedves volt e magányos domb nekem...
E sövény, amely tekintetem elől
a messzi szemhatár nagy részét eltakarja.
Am üldögélsz, még ott túl a mérhetetlen
térsegeket, a földöntúli csendet és a
mélységes nyugalmat figyelem,
gondolatban ott járok én, ahol a szívet
az apró-cseprő gond nem bántja már...*

⁶ Ruzicska : Az olasz irodalom kincsháza, 273. lap.

*És míg a szél a fű között susog
s a végtelen csendet e hanghoz hasonlítgam,
eszembejut a holt évszak, az örökkévalóság,
ez az élő és az ő hangja:
gondolatom így a mérhetetlenségbe jár
s e tengeren oly édes a hajótörés.*

A rómaiak költészete nem tud felmutatni olyan költeményt, amely megközelítené ezt az egyenes vonalban haladó gondolatmenetet. Ehhez hasonlót csak Dante szuggesztív nyelve tud nyújtani.

Az 1820—21—22-es évek a legjelentősebbek a költő benső életének és költészetének fejlődése szempontjából. Ekkor érezte először, hogy az erény eszményének követése hiábavaló dolog. Számára az erény csak meztelen szó. A «Bruto minore» egyike a legtragikusabb és legemelkedettebb verseinek. A természet felfedte igazi arcát és mostohának mutatkozott az emberekkel szemben. Boldogok voltak azon kor emberei, akik hitték, hogy a hegyeket, erdőket, folyókat és tengereket nimfák lakják. Az igazság felfedése nagy kárára van a képzeteknek és az érzelmenek, mert a vígasztól fosztja meg az embereket.

De a Természet miért hoz létre néha tökéletlen lényeket? Miért ajándékoz meg egyeseket nagy szellemmel, mély érzelmekkel, melyek nagy tettek végrehajtására tennék őket alkalmassá? Miért nem ad hozzá megfelelő külsőt is? Miért kárhoztatja őket boldogtalan életre? Az igazság felfedése a boldogtalanság birodalmát teremti meg. Az emberi boldogság eltűnik a földről. Leopardi lelke eltávolodott attól a hittől, mely egyedül tudta volna vígasztalni.

Hasonló gondolat jut kifejezésre Musset: Tristesse c. versében, melyet Szabó Lőrinc fordításában ⁷ mutatok be:

*Veszve az életem, a kedvem,
erő, barátok, s ami kell;
még a büszkeség is, amely
hinni tanított s zsenimben.*

*Mikor még csak hullt a lepel
az igazságról, lelkesedtem,
de ahogy magamhoz öleltem,
szívemet undor fogta el.*

*Pedig örök szép az Igazság
és ha nélküle élte napját,
semmit se tud e föld fia.*

⁷ Örök barátaink, 288. lap.

*Isten szól, s válasz kél a számon.
Egyetlen kincsem a világon
csak az, hogy sírtam valaha.*

Ez a gondolat egyébként a világirodalom sok más írójánál is visszatér, így Alfrède de Vigny, Keats, Shelley, Wordsworth, Platen, Schiller költészetében. Keats és Shelley élete egyébként is sok hasonlóságot mutat Leopardiéval. Itt első sorban Keats «Can death be sleep, when life is but a dream ; O for enough life to support me on ; A Solitude! if I must with thee dwell ; Physician Nature! let my spirit blood! When by my solitary hearth I sit és When I have fears that I may cease to be» c. költeményeire gondolok,⁸ ez utóbbit ha rádöbbenek, hogy meghalhatok címmel Szabó Lőrincnél is megtalálhatjuk.

1822-ben, 24 éves korában, egyezik csak bele apja, hogy Rómába menjen anyai rokonságához. Lelke már túl beteg volt ahhoz, hogy megérezze Róma varázsát. Ez a megérezés talán csak egy Goethenek, egy Stendhálnak, vagy egy Mommsennek adatott meg. Róma olyan városnak tűnt fel neki, amelyet óriások építettek és pigmeusok laknak. Az írók közül csak Angelo Mai kardinálist és az antik Róma történetíróját, Báró Niebhur porosz minisztert értékelte. Ő a görög nyelv tudósa, minden másban archeológiát, antikvitást látott. Itt is csak a könyvtárak érdeklők. Egyetlen nagy élménye Tasso sírjának meglátogatása volt a Janiculuson, S. Onofrio templomában. Ez az olasz irodalom két legboldogtalanabb költőjének találkozása volt.

A Recanati hegyeken túli világ sem hozta meg a boldogságot számára. Lidérc volt az egész. Visszavágyott a Tabor hegye mellé. Egy nagy változást mégis Rómának köszönhetett, vagyátkozhatta érte ; Róma érzéketlenné tette, megölte benne a képzeletet. (Roma ha perfezionato la mia insensibilità), de meggyújtotta benem a kritika szellemét. Az idillikus és hazafias költemények szerzőjének ajkán elhal a szó. A költőt a filozófus követi.

1823 májusában ismét Recanatiban van. Itt írja a következő évben filozófikus költeményeit, melyek mind a halál gondolatával foglalkoznak. Talán csak Ady Endre líráján csendül fel annyiszor a halál éneke, mint Leopardinál. A halál az emberek számára nem más, mint fájdalom nélküli elszenderedés.

Ugyancsak ezen időtől kezdve írja prózai műveit is, így az «Operette morali» címűt. G. Gentile Leopardiról írott tanulmányában⁹ azt állítja,

⁸ The poetical works of John Keats,

⁹ Manzoni e Leopardi.

hogy ebben a munkában egy szervesen felépített filozófiai értekezés egységével állunk szemben. Tény, hogy Leopardi itt szervesen akarta kifejezni gondolatait, anélkül azonban, hogy egy értekezés szervességére gondolt volna Kétségtelen, hogy Leopardi pompás filozófiai író, aki rendelkezik a szükséges műveltséggel és elengedhetetlen dialektikával, valamint óriási logikával, de ezeket az emberi fájdalom problémájával szemben álló lelkeségének fluktuáló ihletével írja le, vagyis nem csak filozófus, hanem költő is, és így nem törődik azzal, hogy az ellentéteket kiegyenlítse, hogy az ismétléseket elhagyja, amelyek egy komoly filozófiai értekezésben még sem lennének helyénvalók

A nagy olvasottságú Leopardi ebben a művében óriási asszimiláló erejéről tesz tanúságot, aki Homerosztól Voltairen át Camoensig nagy szintézisbe olvasztja átfogó szellemével mindazt, amit felvett magába. A XVIII. század utáni kor, mely az idegenekből merítve barbarizálta a nyelvet és a stílust, Leopardi írásainak olyan modernül klasszikus veret ad, hogy Giordani azt Plato prózájával merte összehasonlítani, és ebben a kortársai is egyetértettek vele. Leopardi stílusának tiszta emelkedettségéhez, biztosságához és költői hevéhez hasonlót csak Plátónál találunk.

Nyelv és stílus teljesen új volt ebben a munkában, amely egy évben és egy városban, Milánóban, jelent meg a nagy hírnévre jutott «Promessi sposi»-val. Ez a próza erősen különbözött a francia prózától, amely geometrikus, száraz, kemény, csontos. Lírai dialógusokkal találkozunk itt, melyek azonban nem folynak szét semmitmondó ömlengésekké, hanem az író ad is nekünk valamit, amit elraktározhatunk.

Aki elhiszi Manzoni-nak, hogy a prózaíró kettős költő («prosatore e un duplicato del poeta»), annak el kell olvasnia Leopardi még három prózai művét, ezek : *Pensieri*, *Epistolario* és *Zibaldone*.

A *Pensieri* (Gondolatok), ha eredetére nézve nem is azonos Pascal *Pensées* c. munkájával, rendszertelenségben megegyezik vele. Nem is ez a fontos. A gondolatok nem jönnek rendszeresen. Az élet legkülönbözőbb helyzetei termelnek csak sokszor gondolatokat. Sok embernek az egész élet nem termel gondolatokat, legfeljebb gondokat. Ezeket az elszórt gondolatokat nem is szabad együltő helyükben elolvasnunk, hanem adagolva, mint az orvosságot, mely csak kis mennyiségben teszi meg hatását.

Ebben a munkában Leopardi már megszabadult az édes illúzióktól. Az embereket és a történéseket hideg szemmel és gúnyos lélekkel nézi. Egyes gondolatok töredékesek, rövidek, szinte az axiómákkal vetélkednek, másokat részletesebben kifejt s ezekben mondja el mondanivalóját az öregségről, a halálról, a nevelésről, stb.

A műfaj nem új, elég ha Marcus Aurelius és Guicciardini Ricordi, Tassoni Pensieri diversi, Pascal Pensées, La Rochefoucauld Maximes morales c. művére gondolunk, mely utóbbival mutat a legnagyobb hasonlatosságot.

Epistolario c. alatt leveleit gyűjtötték össze. Növéréhez, Paolinához, atyjához, Károly öccséhez írt számos bizalmas levelében a költő nagy és boldogtalan szíve dobog. Giordanihoz és kora nagy embereihez írt leveleiben mindennapi szenvedésének, a dicsőség utáni vágyakozásnak fájdalomkiáltásai hangzanak el. Ezek a levelek nem oly gazdagok, mint Foscoloéi, de egyenrangúak Tassoéival intimitás szempontjából. Ezek a levelek, a béke, szeretet után vágyó lélek történetét adják.

A *Zibaldone* (magyarul annyit tesz, mint jegyzetkönyv, tarka összevisszaság, egyveleg) c. művében, melyet 1817 és 1827 között írt, az emberre, a politikára, a világmindenségre, a filozófiára, a művészetre, a költészetre és az irodalomra vonatkozó gondolatok, elmékedések és velős mondások tömkelegét találjuk. Ez a nem nyilvánosság számára írt tarka virágcsokor azért fontos, mert benne egy fiatalember gondolatainak, fejlődését figyelhetjük meg, aki rövid idő alatt nagy gondolkodó és még nagyobb költő lett.

Stella, a milánói kiadó, több munkával bízta meg Leopardit és ezért Milánóba ment a költő. Annak ellenére, hogy az ottani irodalmi és művészi körök szívesen fogadták, nem érezte jól magát a számára túlságosan pompás és zajos városban.

Áttette székhelyét Bolognába, ahol sokat szenvedett a tél miatt. Itt szeretett bele a gazdag Teresa Carniani Malvezzi grófnőbe, aki nemcsak mecénása volt az íróknak, hanem ő maga is irogatott. A grófnőnek nagyon tetszettek a híres nyelvész-költő udvarlásai, de Leopardi lelkében a szerelem virága a leggondosabb ápolás ellenére sem tudott új életre kelni.

Elfáradva a magára vállalt óriási munkától s félve az újabb bolognai téltől, 1826. novemberében visszatért Recanatiba. Magával vitte a csalódásokat, melyeket az élet a nagy szellemeknek és nagyratörő embereknek szánt. Ismét hiába remélt megnyugvást találni az ősi kastélyban. A falujabeliek megvetéssel viszonozták azt a lenézést, amit Leopardi szeméből kiolvasni véltek s így a költő csak óriási űrt érzett maga körül.

1827. júniusában ismét elhagyta szülőhelyét és Firenzébe ment, ahova Giordani már régóta hívta. Ott ismerkedett meg Giampietro Wiesseux-vel, az «Antologia» c. folyóirat kiadójával, aki a művelt fők és hazafiak kisugárzó központja volt, Gino Capponi-val, a nevelővel és történetíróval, majd barátságot kötött Pietro Colletta tábornokkal, Manzoni-val

és Niccolò Tommaseo-val. Manzoni nagy tisztelője volt, de Leopardi soha sem tudott egészen felmelegedni iránta. A tél elől Pisa-ba menekül, itt egészségileg egy kissé megerősödve megírja tíz év távlatából «A Silvia» c. költeményét.

1828. novemberében Vincenzo Gioberti társaságában elhagyja Firenzét és visszatér Recanatiba. A Leopardi-ház néhány napig a XIX. század két legnagyobb gondolkodóját látta vendégül.

Az atyai ház még soha sem tűnt fel számára oly üresnek, mint ekkor. Ez annál súlyosabban nehezedett rá, mert nem tudta, hogyan lesz majd képes megélni az atyai házon kívül, mivel a kiadóval kötött szerződése lejárt. A bonni és berlini egyetem görög nyelvi tanszékét ajánlották fel neki, de nem fogadta el, mert félt az északi klímától. A páрмаi egyetem természettudományi tanszékét és Colletta tábornok vendégszeretetét is visszautasította. Életének talán legkétségbeejtőbb két esztendejét töltötte (1828. novemberétől 1830. áprilisáig) Recanatiban, mert minden reményét elvesztette, hogy onnan valaha is eljöhessen.

Mégis, ebben a szomorú hangulatban születnek meg örök szépségű költeményei. Lássunk ezekből néhányat.

«La quiete dopo la tempesta» c. költeményében a gondolat és az érzelem keserűségével küzd a költő.

Az érzelem kínjánál még keserűbb a gondolaté. Vajjon mi a rosszabb az hogy érzünk, vagy az, hogy gondolkodunk? Az élet fájdalom. Az öröm hiábavaló valami. Az öröm nem más, mint egy fájdalom megszűnése. Az öröm a gond gyermeke. Az ember akkor boldog, ha meg tud szabadulni valami gondtól. Nem talál más megoldást mint a halált.

*O natura cortese,
Son questi i doni tuoi,
Questi i diletti sono
Che tu porgi ai mortali. Uscir di pena
E diletto fra noi.
.....assai felice
Se respirar ti lice
D'alcun dolor; beata
Se te d'ogni dolor morte risana.*

A fájdalom filozófiája még jobban kifejezésre jut a «Sabato del villaggio»-ban (Szombat a falun). A költemény a költő keserű emlékezését tartalmazza ifjúságára, amely, miként a szombat, az igazi boldog idő, mert a férfikor, melyet itt a vasárnap jelképez, telve lesz már súlyos gondokkal és megpróbáltatásokkal. — Szinte úgy érzem, hogy a mostani idő

nehéz idők között ballagásukat tartó diákokhoz szól a költő, mikor azt mondja, hogy örüljenek ifjúságuknak, mert ez a víg, ez a boldog kor:

*Garzonzello scherzoso,
Cotesta età fiorita
E come un giorno d'allegrezza pieno,
Giorno chiaro, sereno,
Che precorre alla festa di tua vita.
Godi, fanciullo mio; stato soave,
Stagion lieta è cotesta.
Altro dirti non vo'; ma la tua festa
Ch'anco tardi a venir non ti sia grave.*

A költő kétségbeesése az élet számára megoldatlan problémái előtt talán legtragikusabban a «Canto notturno di un pastore errante dell'Asia» c. költeményében jut kifejezésre, melyet Weöres Sándor «Nomád pásztor éji dala» címen fordított.¹⁰

*Ó Hold, te égi lányka,
miért van, miért él a pásztor?
s te mért vagy? mondd, mi végre hord a hátán
engem a földi ösvény
s téged az égi pálya?...
Kínból fakad az ember
s életveszély már a megszületése.
Sírással, gyötrellemel
nyitja tekintetét a durva létbe,...
De miért életre-adni,
napfényre felmutatni,
ha sorsáért minden vigasz hiába?
Ha szenvedés az élet,
mért lépünk e világba?...
— Mért égtek, égi mécsek?
minek a lég irdatlan pusztasága,
minek a menny-korong kopár derűje,
e szikrázó magány? s én mért is élek?...
Ó nyájam, te kérődzve heverésző,
aki — úgy sejtem — nem tudsz nyomorodról:
mennyre irigyellek!
nem csak azért, hogy mentesülsz a bűtől,
szorongástól s a gondtól;...
de százszor boldogabb vagy, mint az ember.
A jóból nekem is jut*

¹⁰ Ruzicska, 269. lap.

s nem csak azért panaszkodom, ó nyájam!
Ha beszélni tudnál, megkérdenélek:
— Mondd: jekve és henyélve
hogyan hogy elcsitulhat
az állat minden vágya
s én ha pihenek: unalom az ára? — ...

Tán csak hiszi a pásztor,
hogy a juh nyája különb-sorsú nála:
az akol és a bölcső
egyformán kínra tárva,
ki világra jött: nem-muló a gyásza.

Ezek kétségbeejtő problémák, amelyekre egyedül csak a hit, az Isten tudna választ adni, de Leopardi Istene közömbös az emberi katasztrófákkal szemben és nem tudta szenvedő lelkét vigasztaló fénnel elárasztani. Ebben a tragikus sötétségben mi más maradhatott volna a számára, mint a halál, az egyetlen ajándék, várása, hívása? 1833-ban közeljárt a halálhoz, ekkor írta az «A se stesso» (Önmagához) c. tragikus szóilokviumát.

Most elpihensz örökre
járadt szívem. Im elveszett a végső ámitás is:
hogy halhatatlannak hittem magam. Bíz elveszett.
Jól érzem én, hogy kedves ámitások vágya és reménye is
kilobbant bennem és elpihent örökre. Túlságosan
sokat dobogtál szív. Semmit sem ér
a remegésed s a föld nem méltó
sóhajtásaidra. Keserűség és unalom
az élet, semmi más s a világ csupa sár.
Nyugodj meg végre. Utolszor essél
kétségbe. A mi nemünknek itt a sors
nem adott mást, csak a halált.
Megvet már téged
a természet, az ocsmány hatalom, amely
alattomosan im uralkodik
mindennek kárára; ó szívem
minden, ó minden hiába való.¹¹

Ugyanezt a gondolatot fejezi ki Ányos Pál «A végső óra» c. versében:

Érkezik már élttem végsszempillantása,
Kített lelkem agyag s romlandó szállása;
Megunta zsellérjét! kifogy erejéből,
Ezer kinnyainak kegyetlenségéből;

¹¹ Ruzicska, 274. lap.

Ilyen lelkiállapotban élte napjait Leopardi, a költő, Recanatiban, mikor Colletta tábornok ismételt hívó szava megérkezett. Firenzébe hívja Leopardit, aki azzal az elhatározással indul útnak, hogy nem tér többé vissza Recanatiba.

Kezdetben jól érezte magát, de nemsokára szerelemre lobbant Fanny Targioni Tozzetti iránt, aki mindenkorra összetörte lelkét és kioltotta belőle a még pislákoló utolsó életigenlést is.

Az a költő, aki a legharmónikusabb és legszuggesztívebb hangokat ütötte meg az emberi fájdalom kifejezésére, az a költő, aki eddig csak Petrarcanál tapasztalt finomsággal énekelt a nőről, észreveszi, hogy kultuszának tárgya méltatlan egyetlen szívedobbanására is. Az «angyali alakú», «a mennyei szépségű» nő, aki előtt dacos fejét meghajtottta, képtelen megérteni, hogy milyen nemes érzelmeket ébresztett benne. Ehhez George Sand műveltsége, vagy Frau von Stein finom lelke kellett volna. «Aspasia» c. költeményében írja: «a tűz, amelyből születél, kialudt,» büszkén a földre vetette az igát, a tengert, a földet és az eget nézi és mosolyog («Il mar, la terra e il ciel miro e sorrido») de ez a nevetés halálos keserűség már.

Firenzében ismerkedett meg Leopardi Antonio Ranieri-vel, a politikai okok miatt száműzött fiatal nápolyi hazafival. Meleg barátság fejlődik ki közöttük, Colletta halála után Leopardi anyagi gondokkal küzd. Végül is családja havi 12 tallérral támogatja, amelyet haláláig pontosan megkapott.

Nagyon egyedül érezte magát, mikor Ranieri a változott viszonyok következtében visszatért Nápolyba. Ranieri hívásának elegettévé Nápolyba megy, de nincs már akarata, az események sodorják, mint elhagyott hajót a tenger árja.

1833 októberében érkezett Nápolyba. Ranieri mindent elkövetett szórakoztatására: társaságba vitte, művészi körökbe vezette, bemutatta az ott élő nagy íróknak és filozófusoknak, többek között Platennak is. Ranieri nővérenek angyali kedvessége, a dolce Napoli mosolygó ege sem tudta őt azonban lelki lehangoztságából kigyógyítani. Most érezte legmaróbban firenzei szerelmének szégyenét. Soha ilyen bensőségesen nem érezte a halál utáni vágyat. Minden lelkimardosás, tépelődés végszava: jobb lett volna soha sem látni a napot:

Mai non veder la luce.

Era, credo, il miglior,

mert a természet azért szül és táplál bennünket, hogy megölhessen («per uccider partorisce e nutre»).

Saját maga és Fanny iránti megvetése egészen az undorig mélyül, mikor egyik költeményében : «Sopra un ritratto di bella donna» így ír :
Or fango ed ossa sei : la vista

Vituperosa e triste — un sasso asconde.

Még egy aszkéta költőben is más érzelmeket ébresztett volna egy szép asszonyt ábrázoló festménynek a szemlélése. Itt már a reális gondolat lép az individuális érzelem helyébe.

A nápolyi «Il progresso» c. folyóiratban a kor filozófiai és szociális problémáit tárgyalták meg az írók. Leopardi gúnyosan megmosolyogta őket, mert nem hitt a tudományok haladásában. Ő a szellem haladásának, az evolution créatrice-nek a harcosa volt. A carbonárik 1821 és 1831-es sikertelen kísérletezéseit az emberek által kigondolt hiábavaló kezdeményezéseknek tekintette. A hazáról sokkal magasabb fogalmi voltak. Tévedése abban rejlik, hogy túlságosan hű maradt a történelmi realitás tanításaihoz.

Ebben az időben írt költeményeiben gúnyos s főleg apologétikus hangot használ, mely megöli a költészetet. Csupán a «Ginestra» (1836) c. költeményében találunk költői vonásokat, melyben a Vezúv kitörését és az emberek menekülését írja le. Nem mulasztja el, hogy a természet mostohasága iránti érzelmeinek ne adjon kifejezést. A természet azért pusztítja így az embert, mert nem veszi többre, mint a hangyákat. Az embereknek kötelességük tömörülni, egyesülni, szeretni egymást, hogy kölcsönösen megvédhessék magukat a közös ellenség, a természet ellen.

1836. nyarán egészségi állapota megromlik. Ranieri sógorának a villájába vitték a Vezúv lankáira. A nyár végén kolera pusztított. Leo pardi aggódva várja a ragály végét, hogy visszatérhessen Recanatiba — meghalni.

1837. februárjában visszatér nápolyi lakásába. Szomorú tavaszt él át. Nyugtalan. Mindinkább él benne a vágy, hogy visszatérjen Recanatiba. Érdekes ennek a sokat szenvedett költőnek életében megfigyelni a nagy nyugtalanságot. Talán csak Tasso volt még ilyen nyugtalan. A sors alig engedte meg neki, hogy elkerüljön Recanatiból, de nem engedte meg neki, hogy visszatérhessen oda. Május 27-én így ír atyjának : «Most már látom, hogy az Istentől számomra előírt vég már nincsen messze. Mindennapi testi fájdalmaim idővel olyan fokot értek el, hogy már nem növekedhetnek többé». Az annyiszor áhitott örök pihenés után vágyakozik.

Még van annyi ereje, hogy lediktálhatja Ranierinek hattyúdalát : «Il tramonto della luna» címmel, amelyben még egyszer visszatér ifjúságának emléke, amely csak kevés mosolyt tudott neki adni :

*Nell'infinito seno
Scende la luna; e si scolora il mondo;
Spariscon l'ombre, ed una
Oscurità la valle e il monte imbruna;*

*Ma la vita mortal, poi che la bella
Giovinezza spari, non si colora
D'altra luce giammai, nè d'altra aurora.*

Ehhez hasonló hangulatúak Ányos Pál: «A végső óra; A lenyugvó naphoz; és Egy boldogtalan panasza a halavány holdnál» c. költeményei.

Június 14-én vissza kellett volna térnie Leopardinak a Vezúv lankáin lévő villába, de rosszul lett, vízkórja kezdődött. A Hold szerelmesének a napja leáldozott. Az orvos nem tudott már segíteni. Egy ferencrendi barát, Ranieri és ennek nővére térdelték körül halottas ágyát. A nápolyi Fuorigrotta nevű templomcskában temették el az olasz irodalomnak Petrarca utáni legnagyobb lírikusát, a nagy gondolkodót, s a sokat szenvedett embert.

Leopardi költészetének alapvonása a peszimizmus és ezért szóljunk róla néhány szót.

Miután a XVIII. század racionalizmusa megingatta az erkölcs alapjait, mint ennek természetes gyümölcsét a szkepticizmust és ateizmust nyújtotta. Az ég elhagyatott volt, és a földön a fájdalom lett urrá. Ennek a lélektani helyzetnek megéneklői voltak Goethe, Shelley, Schiller, Musset: filozófusa pedig Schopenhauer lett.

A lelkiismeret elködösülésének oka Isten eltűnése volt a világ színpadáról. A szkeptikusok és a hívők számára az élet a bajnak a forrása. Amíg azonban a hívők számára ott van a remény, mely áttöri a fájdalmat, addig a szkeptikusok számára semmi sem maradt meg, sem szerelem, sem dicsőség, sem erény. A technikai haladásban mértföldes csizmákkal meginduló emberiség elvesztette eszményeit.

Így születik meg azután a bölceleti és kozmikus pesszimizmus, amely az egész világmindenséget és az élet jelenségeit vizsgálatnak veti alá, és úgy találja, hogy a mű rossz, az életnek nincsen célja. A véletlen a törvény, amely mindent kormányoz. A rossz diadalmaskodik a jón. Max Nordau is felteszi a kérdést, hogy miért kell ennek a világnak léteznie.

Leopardi pesszimizmusa különbözik ettől a felfogástól. Az ő elgondolásában a rossz azért győzedelmeskedik a jó felett, mert a Természet kedvét leli abban, hogy ez így történjék, vagy legalább is nem törődik azzal, hogy ennek ellenkezője jőjjön létre.

Leopardi azonban nem ér eddig a végkövetkeztetésig, hogy jobb lenne a kozmoszt és az embert megsemmisíteni, éppen ezért ha egyéni életében a sír felé mutat is költészete emelkedettségről ad tanúbizonyságot, mert az «önmagáért való heroizmust hirdeti, a mindenből kiábrándult ember erkölcsi helytállását. Azonban ki nem mondottan, és mégis könnyen megérthetően költészetének csodálatos harmóniájában a megváltás gondolata győzedelmeskedik a szavakkal kifejezett kétségbeesés felett.¹²

Ha Leopardi költészetének lényegét röviden akarjuk meghatározni, akkor idézzük saját szavait, melyeket Petrarcaról mondott, melyek azonban ő reá is pontosan ráillenek: «La gran diversità fra il Petrarca e gli altri poeti d'amore, psecialmente stranieri, è ch'egli versa il suo cuore e gli altri l'anatomizzano, ed egli lo fa parlare e gli altri ne parlano».

GAUDER ANDOR

¹² Ruzicska, 269. lap.